

**Projekt upravljanja slivom rijeke Drine na
zapadnom Balkanu (PUSRZ ZP – eng.
WBSRDM)**

Decembar 2015.

**OKVIR POLITIKE PRESELJENJA
CRNA GORA**

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Sadržaj

1	UVOD	3
1.1	Kratki opis Projekta.....	3
1.2	Obim i svrha okvira politike preseljenja (OPP - eng. RPF).....	5
1.3	Potencijal za Otkup zemljišta/preseljenje i proces pregleda	5
2	Pravni okvir u Crnoj Gori i zahtjevi Svjetske banke	7
2.1	Primjenjiva politika SB-a	7
2.2	Pravni okvir u Crnoj Gori.....	7
2.3	Razlike i rješenja	9
3	Ključni principi i preuzete obaveze za otkup zemljišta/preseljenje.....	11
4	Kvalifikovanost za kompenzaciju i prava.....	15
4.1	Kompenzacije i prava.....	15
4.2	Metodologija procjene pogođene imovine	21
5	Objavljivanje informacija i javne konsultacije	24
6	Žalbeni mehanizam	25
7	Implementacija APP-a	27
7.1	Odgovornosti implementacije	27
7.2.	Troškovi	29
7.3	Praćenje i izvještavanje	29
	Dodatak 1: Poređenje crnogorskog Zakona o eksproprijaciji sa zahtjevima OP-a 4.12	30
	Dodatak 2: Struktura APP-a prema OP-u 4.12	33
	Dodatak 3: Uzorak formulara za žalbe.....	38

1 UVOD

1.1 Kratki opis Projekta

Svjetska banka (SB – eng. WB) podržava pripremu **Projekta upravljanja slivom rijeke Drine na zapadnom Balkanu** (PUSRZB – eng. WBSRDM) (Projekt), koji finansira Globalni fond za okoliš (GEF), Specijalni fond za klimatske promjene (SCCF)¹, sa ciljem pomoći za **Bosnu i Hercegovinu (BiH), Crnu Goru i Srbiju u izgradnji kapaciteta, te studijama i ulaganjima u jačanje kapaciteta njihovih vlada za planiranje i implementaciju integrisanog i kooperativnog međunarodnog upravljanje prekograničnim slivom rijeke Drine (SRD – eng. DRB) i rješavanje prilagođavanja klimatskim promjenama u SRD-u**, na osnovu "najboljih globalnih praksi", a u okviru integrisanog upravljanja vodnim resursima (IUVR – eng. IWRM), što uključuje obimne konsultacije s zainteresovanim stranama kako bi se osiguralo adekvatno učestvovanje javnosti. Osim toga, projekt će pomoći da se postignu ciljevi vezani uz prilagođavanje klimatskim promjenama (ali i ublažavanje klimatskih promjena) i otpornosti na klimatske promjene, kroz finansiranje i izgradnju kapaciteta za intervencije kako bi se moglo spriječiti i nositi s katastrofama povezanim sa klimatskim promjenama, a posebno poplavama i sušama i time ispuniti kratkoročne i dugoročne ciljeve GEF-ove strategije za prilagođavanje na klimatske promjene - SCCF.

Planirani rok implementacije projekta je 38 mjeseci, počev od 2016. godine.

Komponente projekta

Tri komponente projekta su:

Komponenta 1:	Multi-državna saradnja na međunarodnom upravljanju rijekom Drinom	Pod-komponenta 1A	Razvoj dogovorenog strateškog programa akcije kako bi prekogranični IUVR i prilagođavanje klimatskim promjenama postali uobičajeni u nacionalnom planiranju
		Pod-komponenta 1B	Institucionalni razvoj i jačanje kapaciteta
Komponenta 2:	Pilot investicije za integrisano upravljanje slivom i otpornost na klimatske promjene i upravljanje poplavama i sušama	Pod-komponenta 2A	Jačanje kapaciteta za otpornost na klimatske promjene
		Pod-komponenta 2B	Pilot investicije za otpornost sliva na klimatske promjene
Komponenta 3:	Upravljanje projektima i nadzor i evaluacija	Podrška za regionalni tim za upravljanje projektima koji se uspostavlja i odgovoran je za sveukupnu koordinaciju projekta na regionalnom nivou i timove za implementaciju projekata u svakoj od tri zemlje, koji će biti odgovorni za implementaciju svakodnevnih aktivnosti projekta na nacionalnom nivou.	

¹ SCCF je kreiran 2001. kako bi finansirao aktivnosti, programe i mjere u vezi sa klimatskim promjenama koje su komplementarne sa onima koje se finansiraju kroz fokusno područje za klimatske promjene GEF-a. Prilagođavanje na klimatske promjene je najviši prioritet SCCF-a.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

Institucije odgovorne za implementaciju projekta

Projekt će provoditi ministarstva i/ili vladine agencije koji su odgovorni za upravljanje vodama u Crnoj Gori, Srbiji i BiH, a to su:

- u Crnoj Gori će glavna odgovornost za implementaciju projekta biti u okviru Ministarstva finansija (Jedinica za tehničke usluge), a resorno ministarstvo je Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, koje će provoditi projekt kroz Direktorata za vode;
- u Srbiji je glavna odgovornost za implementaciju projekta pod Ministarstvom poljoprivrede i zaštite životne sredine, odnosno Direktorata za vodoprivredu;
- u BiH je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa odgovorno za implementaciju projekta što se tiče zajedničkih aktivnosti, kao i aktivnosti koje se nalaze u Federaciji BiH (FBiH), a Koordinacijska jedinica za projekte u poljoprivredi, koju je uspostavilo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske (RS), je odgovorna za aktivnosti koje se nalaze u RS. Tehničku podršku u implementaciji projektnih aktivnosti će u FBiH provoditi Agencija za sliv rijeke Save u Sarajevu, a u RS-u Javno preduzeće "Vode Srpske" iz Bijeljine.

U svakoj od tri zemlje će biti utvrđeni timovi za implementaciju projekta (TIP – eng. PIT) koji su odgovorni za svakodnevnu implementaciju projektnih aktivnosti.

Sliv rijeke Drine (SRD – eng. DRB)

SRD, ukupne površine od 19,680 km² se prostire na teritoriji tri zemlje: BiH (dio SRD-a: 37,1%), Crna Gora (dio SRD-a: 31,6%) i Srbija (dio SRD-a: 30,5%) , dok 0,8% sliva pripada Albaniji (nije uključeno u obim projekta). Sa svojim visokim volumenom protoka i dobrom kvalitetom vode, SRD je dobio visoke ocjene na listi područja sa velikim bogatstvom prirodnih resursa i razvojnih mogućnosti u regiji. To područje ima značajan potencijal hidroenergije (izvještaji kažu da je oko 60% još uvijek neiskorišteno), kao i turističke atrakcije (uključujući UNESCO-vu svjetsku kulturnu baštinu kanjona Tare), koji je izvor izobilja biološke raznolikosti. Rudarstvo, proizvodnja, turizam i poljoprivreda kreiraju druge značajne ekonomske mogućnosti. SRD je dom za oko 750.000 ljudi, a većina naselja je koncentrisana uz 346 km rijeke Drine i njene glavne pritoke.

Korisnici projekta

Projekt će imati brojne direktne i indirektno korisnike. Direktne korisnike Komponente 1 Projekta će biti gore navedena pet državnih/entitetskih ministarstava, četiri direkcije za vode i četiri agencije za vode iz tri zemlje, kao i dvije institucije koje će biti odgovorne za prekograničnu saradnju u SRD (Operativna grupa za Drinu i Koordinacioni odbor). Indirektno koristi će osjetiti cjelokupan ekosistem SRD-a, kao i svi korisnici voda Sliva (stanovnici u SRD-u, 56 općina, dva kantona u FBiH, tri regije u Srbiji, te cjelokupna poslovna zajednica u SRD-u). Direktne korisnike Komponenti 2 i 3 Projekta će biti četiri državne/entitetske hidrometeorološke institucije; ranjive zajednice na koje utječu hidrološki događaji; građani, okolišne NVO, udruženja građana i druga udruženja u SRD-u koje će biti ciljne grupe Kampanja za podizanje javne svijesti; najmanje 35 dobitnika granta koji će implementirati projekte kroz Šemu malih grantova; 4 regionalna i 25 općinskih organa odgovorna za upravljanje Drinom (5 u RS-u, 2 u FBiH, 10 u Crnoj Gori, 8 u Srbiji) kroz pripremu različitih studija u vezi sa sprječavanjem poplava, poboljšanjem kvaliteta voda, ublažavanjem klimatskih promjena; ekosistemi i populacija u 4 općine i 4 komunalna preduzeća, koji će imati koristi od poboljšanja kvaliteta voda i pouzdanosti vodosnabdijevanja. Indirektno koristi uključuju:

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

ekonomske sektore osjetljive na klimatske promjene u SRD-u (energija, poljoprivreda, cestovni promet, građevina) koji će imati koristi od poboljšanih hidrometeoroloških usluga; a konzumenti će imati koristi od poboljšane proizvodnje kao rezultat poboljšanih usluga u pružanju hidrometeoroloških informacija.

1.2 Obim i svrha okvira politike preseljenja (OPP - eng. RPF)

Ovaj OPP ocrtava ključne principe otkupa zemljišta i preseljenja i ciljeve koje treba pratiti, organizacione aranžmane i kriterije projekta koje treba primijeniti na pod-projekte koji se pripremaju tokom implementacije projekta kako bi se osiguralo adekvatno upravljanje otkupom zemljišta potrebnim za Projekt, te osiguralo da kvalifikovane, pogođene osobe dobiju pomoć u njihovim naporima za vraćanje ili poboljšanje njihovih životnih uslova, u skladu sa:

- zakonodavstvo koje je na snazi na nivou Crne Gore, te
- Operativnom politikom SB-a (OP) 4.12 za nedobrovoljno preseljenje (OP 4.12)² [2].

OPP je pripremljen pošto tačne lokacije pod-projekata, potencijalni utjecaj na zemljište i obim preseljenja još nisu definirani. Nakon što specifične lokacije i utjecaji budu poznati, OPP će voditi pripremu akcijskih planova za preseljavanje (APP – eng. RAP) specifičnih za lokacije gdje to bude primjenjivo. APP-i će biti spremni za sve pod-projekte koji podrazumijevaju preseljenje, kako bi se zadovoljile odredbe OP-a 4.12 i zahtjevi lokalnog zakonodavstva u vezi otkupa zemljišta.

APP-i će uključivati popis stanovništva i istraživanje socioekonomskih informacija za nulto stanje; specifične stope i standarde kompenzacija; politike prava u vezi s dodatnim uticajima identifikovanim kroz popis ili istraživanje; opis lokacija za preseljenje i programe za poboljšanje ili obnovu izvora egzistencije i životnog standarda; raspored implementacije za aktivnosti preseljenja i detaljnu procjenu troškova.

Struktura OPP-a prema OP-u 4.12 je navedena u Dodatku 2 ovog dokumenta.

Osim OP-a 4.12, također je kao vodeći dokument tokom pripreme ovog OPP-a korištena i Knjiga SB-a za nedobrovoljno preseljenje: planiranje i implementaciju razvojnih projekata u (2004)³.

1.3 Potencijal za Otkup zemljišta/preseljenje i proces pregleda

Cilj pod-komponente 2B projekta je podrška ulaganjima u pilot projekte koji utiču na smanjenje uticaja problema klimatskih promjena u sve tri zemlje sliva. Potencijalni otkup zemljišta je povezan sa pilot projektima u okviru pod-komponente 2B.

Nekoliko pilot projekata u Crnoj gori su identifikovani u ovoj fazi pripreme projekta. Preliminarna lista pilot projekata uključuje:

	Naziv projekta	Kratki opis
1	Procjena klimatskih utjecaja na podzemne vode u slivovima rijeka Lim, Piva i Čehotin	Cilj projekta je utvrditi utjecaj klimatskih promjena na nivo podzemnih voda i mogućnost korištenja istih za vodosnabdijevanje. Projekt će se implementirati kroz 2 aktivnosti: (i) rad na terenu (odabrane pilot lokacije u slivovima rijeka Lim, Piva i Cehotina; definisanje dva područja po lokaciji; bušenje radi

² Dostupno na:

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL/0,,contentMDK:20064610~menuPK:64701637~pagePK:64709096~piPK:64709108~theSitePK:502184~isCURL:Y,00.html>

³ Dostupno na: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2004/01/5159399/involuntary-resettlement-sourcebook-planning-implementation-development-projects-vol-1-2>

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

		istraživanja; monitoring nivoa podzemnih voda i kapaciteta izvorišta) i (ii) razvoj modela podzemnih voda s aspekta klimatskih promjena. Predloženi period implementacije projekta je 12 mjeseci.
2	Zaštita od poplava i navodnjavanje u slivu rijeke Lim s ciljem ublažavanja utjecaja klimatskih promjena	Cilj projekta je identifikacija utjecaja klimatskih promjena na poplave i sušu u slivu rijeke Lim i ublažavanje takvih utjecaja. and drought in the Lim River basin and their mitigation. Predloženi period implementacije projekta je 12 mjeseci.

Na osnovu provedene inicijalne detaljne analize (due diligence) i pregleda vjerovatnog otkupa zemljišta i uticaja preseljenja, procijenjeno je da je potencijal za takve uticaje prihvatljivo nizak do umjeren, s obzirom da će se pod-projekti unutar pod-komponente 2B uglavnom provoditi na zemljištu u vlasništvu opština ili drugih javnih tijela. Na osnovu trenutno dostupnih podataka, nema očekivanog fizičkog preseljenja stanovnika (legalnih ili ilegalnih) ili ograničavanja pristupa resursima ili prihodima, kao rezultat projekta, a za projekt se ne očekuje da će za posledicu imati trajnu kupovinu stambenih i poslovnih objekata. Utjecaji koji mogu biti povezani sa pilot projektima uključuju privremeno zauzimanje privatnih parcela za potrebe građevinskih radova (kao što su skladištenje materijala, pristup i sl.) ili za potrebe pripremnih radova (kao što je bušenje), uklanjanje pomoćnih objekata kao što su ograde, rezanje drveća u privatnom vlasništvu itd.

Prije podnošenja pilot projekata za razmatranje za finansiranje, TIP će pažljivo pregledati predložene projekte kako bi procijenio da li će otkup zemljišta biti neophodan ili ne i u kojoj mjeri. **Važno je tokom tog pregleda uzeti u obzir da iako planirane aktivnosti projekta ne moraju imati utjecaja u smislu kupovine zemljišta, pripreme investicijske aktivnosti predviđene tokom perioda pripreme projekta (kao što su aktivnosti bušenja, čišćenje lokacije ili izgradnja pristupne ceste) mogu uključivati privremeni otkup zemljišta ili privremeno zauzimanje zemlje,** a u tom slučaju TIP mora osigurati da takve pripreme aktivnosti budu u skladu sa zahtjevima ovog OPP-a. Osim toga, **predložene projekte, koji uključuju razvoj studija i projekata koji bi omogućili/preporučili izgradnju fizičke infrastrukture, treba pažljivo pregledati kako bi se utvrdilo potencijalne utjecaje povezane s određenim kasnijim ulaganjima** (bez obzira na to da li takve buduće aktivnosti finansira Svjetska banka ili drugi izvori).

Nakon procesa pregleda i utvrđivanja mogućih utjecaja, TIP će dati izvještaj o rezultatima procesa selekcije Svjetskoj banci i pripremiti OPP-e specifične za lokacije, osiguravajući da sve projektne aktivnosti budu u skladu sa zahtjevima ovog OPP-a. OPP će biti dostavljen Svjetskoj banci na pregled i odobravanje.

2 Pravni okvir u Crnoj Gori i zahtjevi Svjetske banke

2.1 Primjenjiva politika SB-a

Svi projekti koje finansira SB koji uključuju preseljenje podliježu OP-u 4.12, koji opisuju instrumente i postupke koji za cilj imaju izbjegavanje ili ublažavanje negativnih ekonomskih, socijalnih i ekoloških problema koji se mogu pojaviti kao posljedica oduzimanja zemljišta ili ograničenja pristupa zakonski zaštićenim parkovima i zaštićenim područjima. OP 4.12 aktivira ne samo fizičko preseljenje, već i gubitak zemljišta koji rezultira preseljenjem ili gubitak skloništa, gubitak imovine ili pristupa imovini i gubitak izvora prihoda i izvora egzistencije. Ukupni ciljevi OP-a 4.12 su sljedeći:

- Prisilno preseljenje treba izbjegavati ili smanjiti ako je moguće, istražujući sve alternative projekta.
- Da se ne može izbjeći preseljenje, aktivnosti preseljenja trebaju biti organizovane i izvršene kao održivi razvojni programi, koji pružaju dovoljno investicionih resursa kako bi se osobama raseljenim projektom omogućilo da učestvuju u projektnim koristima. Raseljene osobe trebaju biti smisljeno konsultovane i treba ih poticati da učestvuju u planiranju i implementaciji programa preseljenja.
- Raseljene osobe treba pomoći u poboljšanju njihovog ranije životnog standarda i izvora egzistencije (kapacitet zarade i nivoa proizvodnje), ili barem u obnavljanju istih.

OP 4.12 razlikuje sljedeće tri kategorije osoba za kvalifikovanost za kompenzaciju i pomoć:

- a) Osobe s formalnim prava na zemljište (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata u skladu sa zakonima zemlje). Ove osobe dobijaju kompenzaciju za zemlju koju su izgubile i drugu pomoć u skladu s pravilima.
- b) Osobe koje nemaju formalna prava na zemlju u vrijeme početka popisa već polažu pravo na zemljišta i imovine, pod uslovom da su takva prava priznata prema zakonima zemlje ili postanu priznata kroz proces identifikovan u specifičnim planovima. Ove osobe dobijaju kompenzaciju za zemlju koju su izgubile i drugu pomoć u skladu s pravilima.
- c) Osobe bez prepoznatljivog zakonskog prava ili drugog prava na zemlju koju nastanjuju. Ove osobe dobijaju pomoć preseljenja kao kompenzaciju za zemljište koje zauzimaju i drugu pomoć po potrebi.

2.2 Pravni okvir u Crnoj Gori

Ustav Crne gore

Ustav Crne Gore⁴ propisuje pravnu osnovu za eksproprijaciju zemlje i štiti imovinska prava, a samo izuzetno dopušta mogućnost ograničenja tih imovinskih prava u slučaju kada to nameće javni interese i kada je to uspostavljeno zakonom ili zasnovano na zakonu

Zakon o eksproprijaciji Crne Gore

Zakon o eksproprijaciji⁵ usmjerava upravljanje imovinom/zemljištem i služi kao opšti okvir za eksproprijaciju imovine/zemljišta na teritoriji Republike Crne Gore.

⁴ Službeni glasnik Republike Crne Gore, br. 1/2007, kako je kasnije izmijenjen i dopunjen.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

Glavne odredbe Zakona o eksproprijaciji su kako slijedi:

- Direktni otkup nekretnina (zemljišta, stambenih i drugih objekata) se definiše se kao puna (potpuna) eksproprijacija. Parcijalna (nepotpuna) eksproprijacija uključuje davanje korištenja nad nekretninama ili zakup zemljišta na do 3 godine. Privremeno zauzimanje zemljišta je također moguće kada je to potrebno za izgradnju ili druge radove povezane s projektom za koji se traži eksproprijacija (smještaj radnika, materijala, mašina , itd.).
- Prijedlog eksproprijacije može podnijeti korisnik eksproprijacije tek nakon utvrđivanja javnog interesa eksproprijacije. Prijedlog za eksproprijaciju se podnosi organu nadležnom za imovinske poslove, tj. područnoj jedinici opštine na čijem se teritoriju nalazi nekretnina predložena za eksproprijaciju.
- Zahtjev za utvrđivanje javnog interesa, a i kasniji prijedlog za eksproprijaciju, mora da uključuje detaljan popis nekretnina koje trebaju proći eksproprijaciju, njihov položaj i informacije o pojedincima koji imaju formalna zakonska prava na tim imovinama. Prijedlog za eksproprijaciju također moraju pratiti izvaci iz katastra ili drugi javni dokumenti (zemljišne knjige) koji navode sva prava na zahvaćenu imovinu. Vlasništvo i druga formalna zakonska prava na zemljište i objekte se evidentira u katastru nekretnina. Sva pitanja u vezi imovinskih prava moraju biti riješena prije plaćanja eksproprijacije, a u slučaju spora, pogođene strane se mogu obratiti sudu da odluči tko će dobiti kompenzaciju.
- Ako se utvrdi da će eksproprijaciju dijela imovine vlasnika imati za rezultat da vlasnik nema ekonomski interes u korištenju ili neće biti u mogućnosti koristiti ostatak imovine, tada će i preostali dio imovine također biti uzet kroz eksproprijaciju, na njegov/njen zahtjev.
- Sve osobe koje imaju formalna zakonska prava na zemljište i objekte, kao što je registrovano u katastru, imaju pravo na kompenzaciju.
- Procjene (inventura) imovine/sredstava se mora održati prije nego što se podnese zahtjev za eksproprijaciju (tako da je ovaj zahtjev može uključivati bankovnu garanciju za iznos koji je potreban za kompenzaciju).
- Sporazumi kroz pregovore se priznaju zakonom, a mogu se zaključiti do trenutka pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji. Ako se ne postigne sporazum, slučaj se šalje nadležnom sudu da donese odluku o kompenzaciji.
- Kompenzacije koje se daju ranijim (formalnim) vlasnicima imovine su definisane kao fer kompenzacije u novcu ili u naturi (zamjena imovine). Kada je kompenzacija u gotovini, ona se određuje "u visini tržišne vrijednosti sličnih imovina u području, i povećava za bilo kakve gubitke prihoda tokom perioda preseljenja, zavisno o načinu kako je imovina korištena i troškova preseljenja" (član 35.). Kada je kompenzacija u naturi, prethodni vlasnik uz zamjensku imovinu dobija i plaćanje svih pratećih troškova (gubitaka prihoda tokom perioda preseljenja, zavisno o načinu kako se imovina koristi i troškovima preseljenja). Osim toga, zakon propisuje da se finansijske i druge lične/porodične prilike prethodnog vlasnika moraju uzeti u obzir, ako su takve prilike "od značaja za život vlasnika" (veliki broj članova domaćinstva, broj članova domaćinstva koji donose prihod, zdravstveni status članova domaćinstva, mjesečni prihod domaćinstva, itd.).
- Prava nad imovinom nove imovine se formalno prenose na temelju konačnog rješenja o eksproprijaciji i dokaza da je kompenzacija plaćena.
- Uslov za početak eksproprijacije su bankovna garancija u komercijalnoj banci (ili, u slučaju državnih vlasti, dokaz o sredstvima u budžetu), u procijenjenom ukupnom iznosu za isplatu. Potpisani sporazum o kompenzaciji (odluka o kompenzaciji) mora sadržavati vrijeme i brzinu kojim će novčana kompenzacija da se isplaćuje ili daje kompenzacija u naturi
- Zakon predviđa prava pogođenih građana (onih s formalnim zakonskim pravima) na žalbu u više fazama postupka eksproprijacije, počevši s upravnim i pravosudnim žalbama (tj. protiv odluke o javnom interesu, odluke o eksproprijaciji, a i što se tiče kompenzacije).

⁵ Službeni glasnik Republike Crne Gore, br. 55/00, 12/02, 28/06 i 21/08

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

- Oni koji imaju formalna zakonska prava će biti obaviješteni tokom procesa eksproprijacije (tj. kod donošenja odluke o javnom interesu, prije nego što je donesena odluka o eksproprijaciji, opštinski ured nadležan za eksproprijaciju mora pozvati pogođene osobe s formalnim pravima na sastanak predstaviti sve činjenice koje mogu biti relevantne za eksproprijaciju).

Ostalo povezano zakonodavstvo Crne Gore

- *Zakon o vlasništvu i imovinskim odnosima*⁶ reguliše prava vlasništva i druga imovinska prava. Značajna odredba zakona je vezana savjesnog graditelja objekata na zemljištu u vlasništvu druge osobe koji ima pravo kupiti takvo zemljište, ako se vlasnik zemljišta ne protivi izgradnji. Vlasnik zemljišta u ovom slučaju ima pravo na zahtjev na kompenzaciju tržišne vrijednosti zemljišta, ali ne kasnije od deset godina od dana kada je gradnja završena. U slučaju da graditelj objekta na zemljištu u vlasništvu druge osobe nije bio savjestan, a vlasnik zemljišta se protivio takvoj gradnji, vlasnik zemljišta može zahtijevati da stekne pravo vlasništva nad objektom (ali mora platiti vlasniku građevinsku vrijednost objekta) ili ukloniti objekt iz njegove/njene zemlje ili dobiti kompenzaciju tržišne vrijednosti zemljišta.
- *Zakon o prostornom planiranju i gradnji građevina*⁷ uređuje sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori, način i uslove za izgradnju objekata i druga pitanja od značaja za prostorno uređenje i građevinarstvo. Zakon ne predviđa da se građevine izgrađene bez potrebnih dozvola mogu legalizovati, a propisuje da takvi objekti moraju biti uklonjeni.
- *Zakon o državnom geodetskom istraživanju i katastru*⁸ uspostavlja katastar nekretnina kao javni registar koji sadrži, između ostalog, podatke o eksproprijaciji.

2.3 Razlike i rješenja

Generalno, gore opisano zakonodavstvo u Crnoj Gori je uglavnom kompatibilno sa zahtjevima SB. Konkretno, uslov "fer kompenzacije" Zakona o eksproprijaciji je usklađen sa zahtjevima Svjetske banke za "kompenzaciju po trošku zamjene" - član 35. Zakonom je propisano da kada je kompenzacija u gotovini, ona se određuje u iznosu tržišne vrijednosti slične nekretnine na tom području, povećane za bilo kakve gubitke prihoda tokom perioda preseljenja, zavisno o načinu kako je imovina korištena i troškovima preseljenja", a kada je kompenzacija u naturi, prethodni vlasnik uz zamjenski objekt dobija plaćanje svih pratećih troškova.

Glavne razlike između lokalnog zakonodavstva i zahtjeva i rješenja SB koje se rješavaju kroz ovaj OPP su:

- *Kompenzacija za neformalne vlasnike i stanovnike zemljišta:* Jedina kategorija kojoj Zakon o eksproprijaciji garantuje kompenzaciju je kategorija legitimnog vlasnika nekretnine. Neformalni vlasnici ili korisnici nijesu spomenuti u zakonu. Legalizacija je moguća u nekim slučajevima pod gore opisanim Zakonom o vlasništvu i imovinskim odnosima.
Korektivna radnja: Kompenzacija za sve kategorije pogođenih osoba (formalni i neformalni vlasnici i korisnici zemljišta) će se davati u skladu s matricom prava, prema zahtjevima OP 4.12 (Tabela 1. ovoga OPP-a).

⁶ Službeni glasnik Republike Crne Gore, No. 19/2009

⁷ Službeni glasnik Republike Crne Gore, No. 51/08, 40/10, 34/11, 47/11, 35/13, 39/13 i 33/14

⁸ Službeni glasnik Republike Crne Gore, No. 29/2007, 32/2011, 40/2011 i 43/2015

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

- *Pomoć u ponovnoj uspostavi izvora egzistencije za domaćinstva i poslovne subjekte koji će pretrpjeti gubitak prihoda zbog uticaja projekta:* Zakon o eksproprijaciji daje samo kompenzaciju za gubitak imovine i ne propisuje i druge vrste pomoći raseljenim licima ili zajednicama. Međutim, Zakon dopušta određenu fleksibilnost u kreiranju mjera posebne kompenzacije, pošto je propisano da se "finansijske i druge lične/porodične prilike prethodnog vlasnika moraju uzeti u obzir, ako su takve okolnosti od značaja za egzistenciju vlasnika". Primjeri takvih okolnosti predviđenih Zakonom su: veliki broj članova domaćinstva, broj članova domaćinstva koji donose prihod, zdravstveno stanje članova domaćinstva, mjesečni prihod domaćinstva, itd.). To osigurava odgovarajući pravni okvir za rješavanje obnove izvora egzistencije.
Korektivna radnja: Sve vrste pomoći za ponovnu uspostavu izvora egzistencije će se pružati u skladu s matricom prava, prema zahtjevima OP 4.12 (Tabela 1. ovoga OPP).

Detaljnije poređenje odredbi zakonodavstva Crne Gore s odredbama OP-a 4.12 prikazano je u Dodatku 1.

3 Ključni principi i preuzete obaveze za otkup zemljišta/preseljenje

Sljedeći principi preseljenja i otkupa zemljišta će se poštovati u vezi s implementacijom projekta:

1. Usklađenost s lokalnim zakonima i zahtjevima Svjetske banke

Bilo kakav prisilni otkup imovine, ograničenje pristupa imovini ili preseljenje koje mogu nastati u vezi s implementacijom pod-projekata će se provoditi u skladu s važećim zakonima u Crnoj Gori (posebno Zakon o eksproprijaciji Crne Gore), zahtjevima koje postavlja SB OP 4.12 za nedobrovoljno preseljenje, ovaj OPP i dobra međunarodna praksa.

2. Izbjegavanje ili smanjenje preseljenja

Prisilno preseljenje će se izbjeći, ili smanjiti, ako je to moguće, istražujući sve alternative projekta.

U mjeri u kojoj je to moguće, treba tražiti prijateljske pregovore i sporazume s osobama pogođenim projektom da se izbjegne ili smanji obim prisilnog preseljenja.

3. Akcioni planovi preseljenja (APP – eng. RAP)

Tamo gdje nije moguće da se izbjegne preseljenje, treba poštovati postupke i zahtjeve koji su navedeni u ovom OPP-u u pripremi i implementaciji APP-a specifičnog za svaku od lokacija/mjesta gdje se očekuje preseljenje.

Tokom pripreme APP-a treba obaviti popis stanovništva i istraživanje nultog stanja kako bi se utvrdilo broj pogođenih osoba, njihova prosječna primanja i životni standard, zaposlenost i opšte zdravstveno stanje, te utvrdilo ko će imati pravo na kompenzaciju i pomoć.

4. Granični datum (eng. cut-off date)

Granični datum za uspostavu kvalifikovanosti za formalne vlasnike zemljišta će biti datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju od strane korisnika eksproprijacije u relevantnim opštinama (kao što je predviđeno sa zakonom o eksproprijaciji), a granični datum za neformalne vlasnike se ne prepoznaje u zakonima o eksproprijaciji i bit će datum istraživanja nultog stanja.

Granični datum će biti javno objavljen u lokalnim medijima i na savjetodavnim sastancima s pratećim obrazloženjem.

Osobe koje su se naselile na području projekta nakon graničnog datuma neće imati pravo na bilo kakvu kompenzaciju, ali će o tome biti pravovremeno unaprijed obaviještene, i zatražit će se da napuste prostor i demontiraju zahvaćene objekte prije implementaciju projekta. Materijali njihovih demontiranih objekata neće biti oduzeti i oni neće platiti bilo kakvu kaznu ili trpeti bilo kakve sankcije.

5. Poboljšanje životnih uslova i standarda življenja

Životni uslovi i kvaliteta života pogođenih osoba će se poboljšati, ili barem vratiti na nivo prije preseljenja, ili na nivo prije početka implementacije projekta, zavisno o tome koji je veći i to u što kraćem roku.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

6. Kompenzacija

Svi vlasnici, stanari i korisnici zahvaćene imovine u vrijeme graničnog datuma, sa ili bez potpuno priznatih prava vlasništva, imaju pravo na određenu vrstu kompenzacije, ili pomoć kao što je navedeno u matrici prava (TABELA 1. ovoga dokumenta). Uzima se u obzir i pokušava ublažiti i gubitak skloništa (fizičko preseljenje) i gubitak izvora egzistencije (ekonomski gubitak, odnosno "ekonomsko preseljenje").

Pravo na naknadu će biti ograničeno graničnim datumom koji će se utvrditi za svaki podprojekt na datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju za formalne vlasnike, te dan početka istraživanja nultog stanja (popisa Projektom pogođenih osoba) za sve eventualne neformalne korisnike.

Kompenzacija će uvijek biti izvršena prije ulaska na zemljište ili uzimanja u posjed imovine od strane korisnika eksproprijacije. Zemljište se ne može fizički uzeti (tj. bilo kakvi građevinski radovi ne mogu početi) prije nego što se isplate naknade pogođenim osobama. Odsutni vlasnici (npr. ljudi koji imaju legalna prava na zemljište ali žive drugdje) imaju pravo na naknadu, te će tijelo za implementaciju poduzeti sve mjere u dobroj vjeri da takve vlasnike pronađe i iste informiše o procesu. Takve mjere mogu uključivati pokušaj da ih se kontaktira putem susjeda, objavljivanje oglasa u novinama sa informacijama o procesu, itd. Ukoliko se takve osobe ne pronađu, a u skladu sa lokalnim zakonodavstvom, iznos naknade se treba uplatiti na zaseban račun i biti dostupan ukoliko se pojavi odsutni vlasnik.

U slučaju pojave bilo kakvih pravnih pitanja u vezi sa vlasništvom nad imovinom, iznos naknade će se uplatiti na zaseban račun i biti dostupan nakon što se riješi pitanje u vezi sa vlasništvom.

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke i principima zakona o eksproprijaciji Crne Gore, za bilo kakve raseljene osobe čija je egzistencija zavisna od zemlje, prednost će se dati strategiji preseljenja na drugo zemljište u najvećoj mogućoj mjeri. Kad god se nudi zamjena zemljišta, pogođenim osobama treba ponuditi zemljište za koje je kombinacija produktivnog potencijala, specifičnih prednosti lokacije i drugih karakteristika barem jednaka onima kod zemljišta koje treba oduzeti za projekt. Međutim, isplata novčane kompenzacije za izgublenu imovinu može biti odgovarajuća: de su egzistencije zasnovane na zemljištu, ali zemlja koja će biti kupljena za projekt predstavlja mali dio pogođenog zemljišta i preostali dio je i dalje ekonomski održiv; de postoji aktivno tržište za zemljište ili stanovanje i postoji dovoljna ponuda zemljišta i stanova; ili u slučaju egzistencije koja se ne zasniva na zemljištu. Novčana kompenzacija će se dati u visini troška zamjene. Trošak zamjene uključuje iznos dovoljan za zamjenu izgubljene imovine i pokrivanje troškova transakcije (npr. troškovi administracije, registracije, transakcije, prijenosa, legalizacije itd). U određivanju troška zamjena, neće se uzeti u obzir amortizacija imovine.

U slučaju da je pogođen posao, obnova egzistencije će se temeljiti na prihodima izgubljenim tokom perioda potrebnog da se ponovo posao uspostavi neke drugo, a to se ocjenjuje od slučaja do slučaja.

7. Objavljivanje informacija i konsultacije

Sve pogođene osobe i sve nove zajednice koje će ih prihvatiti će biti obaviještene, smisleno konsultovane i ohrabrene da učestvuju u planiranju, razvoju APP-a, implementaciji i evaluaciji preseljenja. Pogođeni ljudi će biti obaviješteni o njihovim mogućnostima i pravima koja se odnose na preseljenje, i konsultovat će ih se o ponuđenim izborima i dat će im se tehnički i ekonomski izvedive alternative preseljenja.

Sve direktno pogođene osobe (vlasnici, stanari i korisnici) će biti posjećene i objasniti će im se proces otkupa zemljišta i specifični uticaji na njihovu zemlju.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

TIP će olakšati pristup informacijama i pomoć ranjivim osobama/domaćinstvima prema specifičnim potrebama tih osoba, na osnovu pregleda od slučaja do slučaja koji se provodi uz podršku nadležnih opštinskih socijalnih službi.

Osim toga, TIP će objaviti ovaj OPP i buduće OPP-e opštinama na čijem teritoriju se može održati otkup zemljišta (na engleskom i lokalnim jezicima), te će pomoći opštinama u razumijevanju zahtjeva navedenih u tim dokumentima. TIP će u saradnji s lokalnim vlastima osigurati da su postupci za podnošenje žalbi preneseni i dostupni PPO-ima na nivou opštine.

8. Privremeno zauzimanje zemljišta

Kratkoročni efekti koji se odnose na privremeno zauzimanje zemljišta za svrhe gradnje će se nadoknaditi u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji Crne Gore, kao i u skladu sa zahtjevima OP 4.12 za sve eventualne neformalne vlasnike/korisnike pogođene takvim privremenim zauzimanjem zemljišta, kao što je navedeno u matrici prava (tabela 1 ovog dokumenta).

9. Pomoć ranjivim osobama

Posebnu pažnju i razmatranje se mora posvetiti potrebama ranjivih grupa⁹. Ranjive osobe će biti identifikovane i odgovarajuće mjere za pružanje podrške takvim osobama će biti uključene u APP, na osnovu lične situacije tih ranjivih ljudi. Indikativna lista takvih mjera uključuje ali nije ograničena na: individualne sastanke u svrhu objašnjenja kriterija za određivanje prava na naknade i vrsta naknada, pomoć tokom procesa isplate (osiguranje da su dokumenti o naknadi i proces isplate pravilno shvaćeni), dodatna socijalna pomoć, pomoć pri uklanjanju i prijevozu materijala i sl.

Grupe ili osobe koje mogu biti posebno ranjive uključuju, ali nijesu ograničene na:

- siromašne ljude,
- osobe s invaliditetom
- izbjeglice i interno raseljene osobe,
- djecu, žene, starije i bolesne osobe,
- domaćinstva čije glave su djeca ili žene,
- domaćinstva koja nemaju ili imaju vrlo ograničene resurse,
- etničke manjine (kao što su Romi i drugi),
- ljude bez zemlje ili prava korištenja po lokalnom zakonodavstvu.

10. Pomoć kod preseljenja

Pomoć kod preseljenja treba pokriti troškove preseljenja namještaja i drugih ličnih stvari u slučaju fizičkog preseljenja domaćinstava, kao i troškove prijenosa i ponovne instalacije opreme, mašinerije i drugih sredstava u slučaju pogođenih biznisa. Gdje je to primjenjivo, pomoć kod preseljenja također treba uključiti podršku za pokriće troškova identificiranja i nalaženja novog stana, kao i druge troškove preseljenja kao što su troškovi prijenosa komunalija na novu adresu.

11. Žalbeni mehanizam

Efektivan mehanizam žalbe mora biti uspostavljen za primanje i pravovremeno rješavanje specifičnih zabrinutosti u pogledu kompenzacije i preseljenja raseljenih osoba, na način koji je detaljnije opisan u poglavlju 6. ovog OPP-a.

12. Praćenje i ocjenjivanje

⁹ Ranjive osobe su osobe na koje, na osnovu pola, nacionalnosti, dobi, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomske ugroženosti ili društvenog statusa, preseljenje može više negativno uticati nego na druge, a koje mogu biti ograničene u njihovoj sposobnost da podnesu žalbe ili iskoriste pomoć preseljenja i sa njom vezane razvojne prednosti

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

TIP će pratiti i ocjenjivati implementaciju APP-a, kako kroz interne, službene institucionalne aranžmane, tako i kroz nezavisni, vanjski nadzor, na način opisan detaljnije u poglavlju 7. ovog OPP-a.

4 Kvalifikovanost za kompenzaciju i prava

4.1 Kompenzacije i prava

U slučajevima u kojima se ne može izbjeći otkup zemljišta i preseljenje, sve projektom pogođene osobe (PPO – eng. PAP) imaju pravo na kompenzaciju, u skladu s principima kompenzacije Zakona o eksproprijaciji i zahtjevima OP-a 4.12. Cijeli proces mora biti transparentan, javno objavljen i detaljno definisan u okviru APP-a. Primarni kriterij za kvalifikovanost PPO-a je da osoba ili imovina mora biti smještena unutar područja projekta prije graničnog datuma.

Prema OP-u 4.12, postoje 3 kategorije osoba u pogledu kvalifikovanosti za kompenzacije:

- Oni koji imaju formalna prava na zemlju i imaju pravo na kompenzaciju za zemlju koju koriste i drugu pomoć;
- Oni koji nemaju formalna prava na zemljište, ali polažu prava na zemljište i imovinu, pod uslovom da su takva potraživanja priznata prema zakonima na snazi u Crnoj Gori ili su postala priznata kroz proces identifikovan u planu preseljenja i imaju pravo na kompenzaciju za zemljište i drugu pomoć; i
- Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo niti polažu pravo na zemljište koje naseljavaju, ali imaju pravo na pomoć za preseljenje.

Ovo pokazuje da se za osobe koje imaju ili polažu formalna prava na zemljište ili imovinu smatra da su kvalifikovane na kompenzaciju za zemljište ili imovinu koju će izgubiti, kao i druge vrste pomoći, kao što je doplatak za preseljenje i podrška nakon preseljenja, dok osobe koje nemaju bilo kakva prepoznatljiva zakonska prava ili potraživanja na zemlju koju naseljavaju prije postupka otkupa nijesu kvalifikovane za pomoć za preseljenje.

U slučaj da je postignut sporazum o otkupu između korisnika eksproprijacije i pogođenog vlasnika, TIP mora osigurati da je sporazum u skladu sa zahtjevima OP-a 4.12. Ne smije biti otkupa zemljišta (tj. početka gradnje) prije pružanja svih vrsta potrebnih kompenzacija pogođenim vlasnicima.

Posebna prava kompenzacije

Kompenzaciona prava različitih kategorija kvalifikovanih osoba i imovine koja se pokriva bilo po važećim propisima u Crnoj Gori, ili ovim OPP-om da se premoste praznine i zadovolje specifični zahtjevi Svjetske banke u nastavku su opisana u tabeli 1.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Tabela 1: Matrica prava

Vrsta prava ili vlasništva ili gubitka na koje utiče projekt	Pravo	Proces i specifični uslovi
Gubitak stambenog objekta		
Gubitak stambenog objekta (vlasnici)	Zamjenska imovina slične veličine i karakteristika ili Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti imovine ¹⁰ + Doplatak za preseljenje i kompenzacija za ostale povezane troškove preseljenja	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava vlasništva putem sporazumnog dogovora ili postupka eksproprijacije u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji (koji garantuje „fer kompenzaciju“ definisanu kao tržišna vrijednost imovine ili zamjenska imovina + bilo kakvi gubici prihoda toko perioda preseljenja + troškovi preseljenja). • Vlasnici pogođeni parcijalnim gubitkom svojih parcela imaju pravo, u skladu s Zakonom o eksproprijaciji, na zahtjev za potpunu eksproprijaciju i odgovarajuću kompenzaciju u slučaju da bi parcijalna eksproprijacija pogoršala ekonomsku situaciju vlasnika imovine ili učinila preostali dio imovine beskorisnim ili teškim za korištenje.
	Vlasnici parcijalno zahvaćenog zemljišta: Kompenzacija za gubitak zemljišta i druge imovine u zahvaćenom području + Pravo za zahtjev za potpunu eksproprijaciju parcela i odgovarajuću kompenzaciju	
Gubitak neformalnog stambenog objekta (podignut bez građevinske dozvole na <u>vlastitoj parceli zemljišta</u>)	Kompenzacija za zemljište po zamjenskoj vrijednosti + Pogođena osoba ima pravo i) da odnese građevinski materijal i ii) dobije novčanu kompenzaciju u zamjenskoj vrijednosti objekta (tj. trošak materijala i rada potrebnog za izgradnju ekvivalentnog objekta drugdje) + Doplatak za preseljenje i kompenzacija za ostale povezane troškove preseljenja	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos imovine i/ili pružanje kompenzacije putem sporazumnog dogovora. Odnosni materijali se neće umanjiti od primljene novčane naknade.

¹⁰ Zamjenska vrijednost pokazuje tržišnu vrijednost imovine plus sudske troškove kupovine druge imovine, poput poreza i naknada koji se odnose na kupovinu druge imovine, upis u zemljišne knjige i sl.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

<p>Gubitak neformalnog stambenog objekta (podignut bez dozvole na zemljištu <u>koje je tuđe ili u državnom vlasništvu</u>)</p>	<p>Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti za privatne parcele vlasniku + Pogođena osoba ima pravo i) da odnese građevinski materijal i ii) da dobije novčanu kompenzaciju u zamjenskoj vrijednosti objekta (tj. trošak materijala i rada potrebnog za izgradnju ekvivalentnog objekta drugdje) + Doplatak za preseljenje za vlasnika objekta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava vlasništva i/ili pružanje kompenzacije putem sporazumnog dogovora • Pružanje korištenja alternativnog smještaja od strane nadležnih tijela, uz sigurnost zakupa, ako korisnik nema bilo kakvih ili nema stabilne izvore prihoda i njegova/njena porodica ne posjeduje drugu imovinu
Gubitak nestambenog objekta		
<p>Nestambeni objekti bez građevinske dozvole na vlastitoj zemlji</p>	<p>Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti vlasniku objekta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava vlasništva i/ili pružanje kompenzacije putem sporazumnog dogovora
<p>Nestambeni objekti bespravno podignuti na zemljištu koje je <u>tuđe ili u državnom vlasništvu</u></p>	<p>Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti objekta (tj. trošak materijala i rada potrebnog za izgradnju ekvivalentnog objekta drugdje) vlasniku objekta + Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti zemljišta vlasniku zemljišta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava imovine i/ili pružanje kompenzacije putem sporazumnog dogovora
Gubitak parcele zemljišta		
<p>Registrovana parcela zemljišta</p>	<p>Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti ili Zamjena zemljištem površine slične veličine i karakteristika</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava vlasništva putem sporazumnog dogovora ili eksproprijacije. • Ako je ostatak nakon eksproprijacije zahvaćenog dijela neupotrebljiv, vlasnik će imati pravo na eksproprijaciju čitave parcele i kompenzaciju u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji.
<p>Zemljište registrovano na nekog drugog a ne na korisnika</p>	<p>Novčana kompenzacija po zamjenskoj vrijednosti zemljišta za vlasnika zemljišta ili nasljednika + Novčana kompenzacija za bilo kakav razvoj zemljišta vlasniku takvog razvoja (npr. objekata ili instalacija, kao što su navodnjavanje i sistem za drenažu, višegodišnji zasadi, itd.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prenos prava vlasništva putem sporazumnog dogovora ili eksproprijacije u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji • Kompenzacija za bilo kakav razvoj zemljišta vlasniku takvog razvoja putem sporazumnog dogovora
<p>Gubitak parcele zemljišta bez formalnog vlasništva zemljišta</p>	<p>PPO bez formalnog vlasništva zemljišta koji nastanjuje prostor u vrijeme graničnog datuma neće dobiti kompenzaciju za zemlju, ali će se kompenzovati bilo kakvi objekti ili druga imovina na zemlji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pružanje kompenzacije treba osigurati u skladu s OP-om 4.12

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Privremeno zauzimanje zemljišta		
Privremeno zauzimanje zemljišta i gubici	<p style="text-align: center;"><u>Vlasnici:</u></p> <p>Pogođeno zemljište i infrastruktura će biti vraćeni u uslove prije projekta + Novčana kompenzacija za privremeno zauzimanje zemljišta u iznosu zakupa po tržišnim cijenama + Novčana kompenzacija za izgubljenu imovinu (npr. objekti, drveće) + Kompenzacija po tržišnoj vrijednosti za gubitak neto prihoda od kasnijih usjeva koji se ne mogu zasaditi za vrijeme trajanja privremenog posjeda</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Privremeno zauzimanje zemljišta i bilo kakva šteta na imovini se kompenzuje, u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji (član 49). Neformalni korisnik/korisnici parcela pogođeni privremenim gubicima nemaju pravo na novčanu kompenzaciju za privremeno zauzimanje zemljišta na osnovu zakona, ali će im se nadoknaditi sve gubitke i štete na imovini/žetvi na zemljištu u vlasništvu takvih korisnika, uključujući i kompenzaciju za izgubljene žetve • Kompenzacija štete u periodu privremenog zauzimanja prema trošku zamjene materijala i rada, bez umanjenja za amortizaciju ili materijale koji se mogu ponovo iskoristiti
	<p style="text-align: center;"><u>Neformalni korisnici/stanovnici:</u></p> <p>Zahvaćeno zemljište i infrastruktura će biti vraćeni u uslove prije projekta + Novčana kompenzacija za izgubljenu imovinu (npr. objekti, drveće) + Kompenzacija po tržišnoj vrijednosti za gubitak neto prihoda od kasnijih usjeva koji ne mogu biti zasađeni za vrijeme trajanja privremenog posjeda</p>	
Gubitak prava prolaza		
Gubitak prava prolaza	<p style="text-align: center;">Kompenzacija za smanjenu tržišnu vrijednost imovine + Kompenzacija za bilo kakvu štetu na imovini</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kompenzacija za uspostavu prava prolaza na privatnoj imovini se treba osigurati u skladu s Zakonom o eksproprijaciji

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Gubitak usjeva		
<p>Gubitak godišnjih usjeva (vlasnik zemljišta, stanovnik ili korisnik)</p>	<p>Pravo na žetvu usjeva ili (ako žetva nije moguća) Novčana kompenzacija za godišnje usjeve po zamjenskoj vrijednosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Novčana kompenzacija za usjeve će se dati samo ako se godišnji usjevi ne mogu požnjati prije eksproprijacije u skladu s Zakonom o eksproprijaciji. Ako to nije moguće (npr. usjevi nijesu još zreli), vlasnik/korisnik/zakupac zemlje ima pravo na novčanu kompenzaciju u punom trošku zamjene usjeva • U mjeri u kojoj je to moguće, otkup zemljišta i ulaz na zemlju će biti zakazan tako da bilo koji postojeći godišnji urod, bez obzira na fazu razvoja, može da se bere prije početka građevinskih radova
<p>Gubitak višegodišnjih usjeva (vlasnik zemljišta, stanar ili korisnik)</p>	<p>Pravo branja voća, povrća, itd. + Novčana kompenzacija višegodišnjih stabala/biljaka po zamjenskoj vrijednosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kompenzacija će uključivati sva stabla i biljke, a ekspert će procijeniti njihovu vrijednost, zavisno o dobi, vrsti, itd., u skladu s Zakonom o eksproprijaciji • Ako se višegodišnji usjevi ne mogu požnjati, vlasnik ima pravo na novčanu kompenzaciju za očekivane usjeve, u skladu s Zakonom o eksproprijaciji • Višegodišnji usjevi i drveće će se vrednovati po zamjenskom trošku (utvrđivanje pune zamjenske vrijednosti uključuje prinose usjeva tokom jedne godine, trošak ponovog uspostavljanja usjeva (sadnice, pripremu tla, gnojivo, itd.), kao i izgubljene prihode u periodu potrebnom da se ponovo uspostave usjevi) • Zamjenska vrijednost za komercijalne vrste drveća treba biti tržišna vrijednost drvene građe. Ako zahvaćena komercijalna šuma ne može biti posječena prije ulaska korisnika eksproprijacije na zemljište, princip kompenzacije će biti sličan onom za jednogodišnje usjeve, uzimajući u obzir tržišnu vrijednost izgubljene drvene građe.
Gubitak mjesta poslovanja i poslovnog prihoda		
<p>Gubitak mjesta poslovanja (komercijalni objekti)</p>	<p>Formalna preduzeća: Isto kao i za stambenu imovinu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kompenzacija za neformalna preduzeća nije regulirana lokalnim zakonima, a takva preduzeća će se pojedinačno konsultirati i pružit će im se besplatna pravna pomoć u

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

	<p style="text-align: center;">Neformalna preduzeća: Pomoć neformalnim preduzećima da regulišu svoj status + Kompenzacija za građevinske vrijednosti objekata i pružanje odgovarajuće alternativne lokacije ili sličan aranžman kako bi se omogućilo da preduzeće nastavi svoje ekonomske aktivnosti na drugom mjestu</p>	<p>reguliranju statusa (u slučajevima gdje pogođene osobe preferiraju reguliranje statusa) kako bi se omogućilo pružanje kompenzacije na osnovu Zakona o eksproprijaciji. Projekt će obezbijediti alternativnu odgovarajuću lokaciju gdje pogođeni biznisi mogu nastaviti svoje ekonomske aktivnosti.</p>
<p>Gubitak poslovnih prihoda (formalna ili neformalna preduzeća)</p>	<p>Kompenzacija za gubitak prihoda nastao zbog projektnih aktivnosti do pune obnove poslovnih aktivnosti, što se procjenjuje od slučaja do slučaja (na osnovu računovodstvenih izvještaja ili drugih važećih dokumenata) + Kompenzacija bilo kakvih tranzicionih troškova (npr. trošak prenosa i reinstalacije postrojenja, mašina i druge opreme) + Pomoć neformalnim preduzećima da regulišu svoj status</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kompenzacija za neformalna preduzeća nije regulirana lokalnim zakonima, a takva preduzeća će se pojedinačno konsultirati i pružit će im se besplatna pravna pomoć u reguliranju statusa (u slučajevima gdje pogođene osobe preferiraju reguliranje statusa) kako bi se omogućilo pružanje kompenzacije na osnovu Zakona o eksproprijaciji.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine

Okvir politike preseljenja

4.2 Metodologija procjene pogođene imovine

Poljoprivredno zemljište i šuma

Kompenzacija za zemljište će, đe god je moguće, biti u obliku zamjenske imovine koja omogućava vlasniku približno iste uslove korištenja. *Isti uslovi korištenja* se trebaju shvatiti kao ispunjavanje sljedećih kriterijuma:

- prihvatljivi za pogođenog vlasnika/poljoprivrednika,
- otprilike iste veličine,
- imaju sličan ili bolji poljoprivredni potencijal, odnosno plodnost, nagib, oblik parcele, izlaganje suncu, te
- nalaze se na razumnoj udaljenosti.

Đe se zamjenska imovina ne može ponuditi pogođenom vlasniku zemljišta jer odgovarajuće poljoprivredno zemljište nije dostupno na razumnoj udaljenosti ili nije prihvatljivo vlasniku zemljišta, tijelo za eksproprijaciju će utvrditi pisani dokaz svojih neuspješnih napora da identifikuje takvu sličnu zemlju.

Sljedeći pristup je prijedlog procjene zamjenske vrijednosti:

- treba identifikovati tri nedavne (u roku od 6 mjeseci) transakcije parcela sa sličnim karakteristikama na području
- treba se koristiti prosječna cijena po kvadratnom metru za ove tri transakcije kao referentna zamjenska vrijednost za parcelu koja je predmet eksproprijacije
- povezani troškovi transakcije (npr. porezi, takse za kupovinu, takse za registraciju itd)

Međutim, zakoni eksproprijacije ne regulišu eksplicitno situacije u kojima se samo zemljište manje u veličini ili sa manjim poljoprivrednim potencijalom može ponuditi kao zamjenska imovina, i da li će biti prihvatljivo platiti razliku u gotovini pored kompenzacije u naturi kako bi se nadoknadila takva razlika u veličini ili potencijalu. U situacijama đe zemljište ekvivalentne veličine ili potencijala ne može biti identifikovano i ponuđeno, a parcela manjih dimenzija ili potencijala može biti ponuđena, vlasniku će biti dopuštena opcija za kompenzaciju dijelom u naturi (zamjena imovine - parcela), a dijelom u gotovini. To zahtijeva da se procijeni i zahvaćeno i zamjensko zemljište, tako da se razlika može izračunati. Kao opšte pravilo, ako je razlika utvrđenih vrijednosti manja od 10%, parcele će se smatrati približno jednakim i neće biti novčane kompenzacije da se nadoknadi tu razliku.

U situacijama parcijalne eksproprijacije poljoprivrednoga zemljišta, đe bi vlasnik zemljišta procijenio ostatak zemljišta kao nepogodno za dalju poljoprivrednu upotrebu, vlasnik može podnijeti zahtjev za eksproprijaciju cijele parcele prema Zakonu o eksproprijaciji Crne Gore. Takve situacije tijelo za eksproprijaciju procjenjuje na pojedinačnoj osnovi, a sljedeći kriteriji će se koristiti za procjenu pogodnosti za dalji razvoj poljoprivrede:

- veličina preostalog dijela parcele,
- poljoprivredni potencijal preostalog dijela parcele u odnosu na oduzeti dio, i
- mogućnost za rad mehanizovane poljoprivredne opreme na preostalome dijelu (dostupnost).

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine

Okvir politike preseljenja

Stambeno zemljište

Preferirana opcija za stambeno zemljište koje treba biti predmet eksproprijacije će biti zamjena za alternativno zemljište u skladu s odredbama Zakona o eksproprijaciji. Kompenzacioni paket će obično uključivati kompenzaciju za stambene kuće na određenom zemljištu.

Ako je stambeno zemljište zahvaćeno, ali sama kuća nije, kompenzacija će obično biti u obliku novca. Novčana kompenzacija će tada biti po zamjenskoj vrijednosti, primjenom pristupa sličnog onom opisanom iznad za poljoprivredno zemljište.

Kuće ili drugi objekti

Prilikom procjene zamjenske imovine, trebaju se u najvećoj mogućoj mjeri primijeniti sljedeći kriteriji:

- parcela na kojoj su kuće ili drugi objekti treba biti približno iste veličine,
- kuća bi trebala biti slične veličine i standarda, uključujući pristup komunalijama i
- kuća bi trebala biti smještena na razumnu udaljenost i biti sa sličnim potencijalom sa stanovišta životne egzistencije (pristup zapošljavanju ili poljoprivredi).

Ako su pogođenim osobama predloženi zamjenski objekti manjih dimenzija ili manje povoljnih karakteristika, potrebno je pogođenom vlasniku platiti razliku u vrijednosti prateći pristup sličan onome koji je opisan u poglavlju o kompenzaciji poljoprivrednog zemljišta.

Ako se pogođeni vlasnik odluči za novčanu kompenzaciju, a ne zamjensku imovinu ili ako se prikladna zamjenska imovina ne može utvrditi na tom području, stambeni objekti će se nadoknaditi u gotovini. Principi koji se odnose na određivanje zamjenske vrijednosti su isti kao gore opisani za zemlju, tj. treba uzeti u obzir barem tri transakcije uporedive imovine u tom području kao osnovu za izračun cijene, uključujući vrijednost stambenog zemljišta i vrijednosti objekata. Nestambeni objekti će se nadoknaditi u novcu na osnovu zamjenske vrijednosti.

Usjevi i šuma

U mjeri u kojoj je to moguće, otkup zemljišta i ulaz na zemljište će biti zakazani tako da bilo koji postojeći godišnji urod, bez obzira na fazu razvoja, može da se žanje/bere prije preuzimanja zemlje od vlasnika zemljišta ili korisnika zemljišta. Godišnji usjevi koji se žanju/beru prije ulaska korisnika na zemljište se neće nadoknaditi.

Godišnji usjevi koji se ne mogu požnjati prije ulaska na zemljište ili koji su oštećeni građevinskim radovima će se nadoknaditi u punoj tržišnoj vrijednosti. Treba primijeniti najnovije cijene poljoprivrednih proizvoda na opštinskom nivou.

Određivanje pune zamjenske vrijednosti zahtijeva razmatranje ne samo prinosa usjeva tokom jedne godine, već i cijene ponovne uspostave usjeva (sadnice, pripremu tla, gnojivo, itd.), kao i izgubljene prihode u periodu potrebnom da se ponovo uspostave usjevi.

Kompenzacione stope treba izračunati u skladu sa principom pune zamjenske vrijednosti, pri čemu se stopa kompenzacije C za jedno stablo određuje primjenom sljedeće formule:

$$C = V \times D + C_p + C_L$$

Đe je:

V - prosječna tržišna vrijednost proizvoda jednog stabla za jednu godinu

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

D - prosječan period vremena potrebnog da stablo naraste na nivo proizvodnje odraslog stabla, u godinama

C_p - troškovi sadnje sadnica, (priprema tla, početno đubrenje)

C_L - troškovi rada potrebni za održavanje usjeva u periodu od vremena potrebnog da ga se ponovo uspostavi na nivo prethodne proizvodnje

Izračunata jedinična stopa C se onda primjenjuje na cijelu parcelu uz pretpostavku prosječne gustoće, ili na osnovu preciznog brojanja svih stabala.

Tržišna vrijednosti proizvoda za svaku uobičajenu voćku u području se treba istražiti i ogledati u svakom APP-u. Kompenzacione stope će biti generisane za sljedeće faze razvoja biljke (stablo):

- sadnica,
- mlada biljka, nije produktivna,
- mlada biljka, produktivna i
- zrela biljka.

Za razliku od višegodišnjih nasada voća, koje se može brati tokom dugog vremenskog perioda, većina komercijalnih vrsta drveća za građu se sijeku samo jednom, kao što je slučaj s jednogodišnjim usjevima. Zamjenska vrijednost zato treba biti tržišna vrijednost posječene drvene građe. Ako zahvaćena komercijalna šuma ne može biti posječena prije ulaska korisnika eksproprijacije u parcelu, princip kompenzacije je sličan onom opisanom za jednogodišnje kulture, uzimajući u obzir tržišnu vrijednost izgubljene drvene građe.

5 Objavljivanje informacija i javne konsultacije

Zahtjevi za objavljivanje relevantnih informacija projekta i javnih konsultacija su navedeni u planu angažmana zainteresovanih strana (PAZ – eng. SEP) koji je pripremljen u okviru projekta u svrhu poboljšanja učestvovanja zainteresovanih strana tokom životnog ciklusa projekta i provođenja učestvovanja zainteresovanih strana u skladu s lokalnim zakonima i zahtjevima Svjetske banke.

Tim za implementaciju projekta (TIP - eng. PIT) je, zajedno sa predstavnicima opštinskih službi zaduženih za eksproprijaciju, je odgovoran za komunikaciju s zahvaćenim zajednicama i ljudima na koje utiče projekt (PPO).

Svi učesnici će biti pravovremeno obaviješteni o obimu i kontaktima projekta za dalje informacije, o dostupnom žalbenom mehanizmu i dostupnosti javno dostupnih dokumenata, kroz:

- internet stranicu Ministarstva finansija Crne Gore (www.mf.gov.me)
- internet stranicu Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore (www.minpolj.gov.me)
- web stranice uključene opštine.

Opštinske službe zadužene za eksproprijaciju će pojedinačno posjetiti i obavijestiti zahvaćena domaćinstva i preduzeća, o uticajima projekta na njihovu imovinu, a posebno o preciznim uticajima na njihovu imovinu. PPO-i će se konsultovati tokom pripreme APP-a i biti obaviješteni o rezultatima popisa i istraživanja nultog stanja, a njihovo mišljenje o kompenzaciji ili drugoj pomoći kod preseljenja će biti pažljivo razmotreno. Procesi i mehanizmi koji osiguravaju aktivno učestvovanje PPO-a i drugih zainteresovanih strana će biti detaljno opisani u APP-ima koji će također uključivati dodatak sa datumom, popisom učesnika i zapisnikom sa konsultacionih sastanaka.

TIP će olakšati pristup informacijama za ranjive grupe, tako da pristup bude odgovarajući za svaku osobu/domaćinstvo prema njihovim specifičnim potrebama i/ili situaciji, a to će raditi u saradnji s opštinskim odjelima za socijalna pitanja.

TIP će objaviti ovaj OPP i buduće OPP-e opštinama na čijem teritoriju se može održati eksproprijacija zemljišta (na engleskom i lokalnim jezicima), te će pomoći opštinama u razumijevanju zahtjeva navedenih u tim dokumentima. TIP će u saradnji s lokalnim vlastima osigurati da postupci za podnošenje žalbi budu preneseni i dostupni PPO-ima na nivou opštine.

Pored toga, TIP će organizovati javne konsultacione sastanke da predstavi projekt i očekivane efekte, te omogućiti učesnicima da iznesu svoje stavove i primjedbe u vezi s projektom, kao i da predlože moguća rješenja za pitanja koja su postavili ili identifikovane probleme, što će biti dokumentovano i na odgovarajući način obrađeno u izvještaju o napretku projekta. PIT će precizno definisati vrijeme i mjesto određeno za javne konsultacione sastanaka. Svi učesnici će kroz gore navedene web stranice, kao i dnevne novine/radio/televizijske stanice kako bude potrebno biti obaviješteni o tačnom datumu, vremenu i mjestu gdje će se održati konsultacioni sastanak.

6 Žalbeni mehanizam

TIP će uspostaviti žalbeni mehanizam za rješavanje pitanja otkupa zemljišta i druge imovine, kao i gubitaka i štete uzrokovane građevinskim radovima. Zato žalbeni mehanizam mora biti uspostavljen u vrijeme kada PIT u saradnji s opštinskim upravama počne pregovore s PPO-ima te će raditi do završetka građevinskih aktivnosti.

TIP će uspostaviti registar žalbi, te osigurati da osobe pogođene projektom budu u potpunosti informisane o žalbenom mehanizmu prenoseći im dostupnost tog registra, njegove funkcije, kontakt osobe i procedure za podnošenje žalbe u pogođenim područjima.

Uzorak formulara žalbe se nalazi u Dodatku 3. OPP-a.

TIP će osigurati da uključena opština odredi barem jednog službenika na zadatak bavljenja žalbama. Ovaj službenik će osigurati da se primanje žalbe potvrdi u roku od 7 kalendarskih dana, te da se žalbe dodijele pravoj osobi za pregled i prijedlog rješenja, a i da se rješenje/pismo zatvaranja pravovremeno pošalje osobi koja je uložila žalbu i da se potvrdi primitak. Službenik zadužen na nivou opštine će morati Redovno dati pružiti ažuriranja PIT-u o primljenim žalbama i o bilo kakvim izvanrednim ili hitnim razvojjima situacije.

Bilo kakve primjedbe ili zabrinutosti se mogu dati na znanje PIT-u ili lokalnom opštinskom službeniku usmeno ili u pisanom obliku (poštom ili e-mailom), ili popunjavanjem obrasca za žalbe, bez ikakvih troškova za žalbe. Žalbe se mogu podnositi i anonimno.

Sve žalbe će biti upisane u registar i dobit će broj, a primitak će biti potvrđen u roku od 7 kalendarskih dana. Svaka žalba će biti zabilježena u registru sa sljedećim podacima:

- opis žalbe,
- datum potvrde primitka vraćen podnosiocu žalbe,
- opis preduzetih radnji (istrage, korektivne mjere), i
- datum rješavanja i zatvaranja/pružanja povratnih informacija za žalbe.

TIP ili lokalni opštinski službenik će učiniti sve razumne napore za rješavanje žalbe nakon potvrde primitka žalbe. Ako TIP ili opštinski službenik nijesu u mogućnosti baviti se pitanjima putem direktne korektivne mjere, identifikovati će se dugoročne korektivne mjere. Podnosilac žalbe će biti informisan o predloženoj korektivnoj akciji i praćenju korektivne akcije tokom 25 kalendarskih dana od dana potvrde žalbe.

Ako se određeno pitanje postavljeno kroz žalbeni mehanizam ne može riješiti ili ako nije potrebna akcija, podnosiocu žalbe će se dati detaljno objašnjenje/opravljanje zašto problem nije riješavan. Odgovor će također sadržavati objašnjenje o tome kako osoba/organizacija koja je podnijela žalbu može nastaviti s žalbom u slučaju da rezultat nije zadovoljavajući.

Podnosioci u svako vrijeme mogu tražiti druge pravne lijekove u skladu sa zakonskim okvirom u Crnoj Gori.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Kontakt detalji za pitanja i žalbe:

**Na ruke: Šef TIP-a, Projekt upravljanja vodama u slivu rijeke Drine na zapadnom Balkanu
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore**

Adresa: Bulevar Revolucije br.24, 81000 Podgorica

Tel: + 382 20 224 593

Fax: +382 20 224 594

E-mail: upravazavode@uzv.gov.me

7 Implementacija APP-a

7.1 Odgovornosti implementacije

Odgovornost Direktorata za vode Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore će biti da osigura da se cijeli proces pripreme i implementacije APP-a u Crnoj Gori provodi na odgovarajući način u skladu sa zahtjevima ovog OPP-a.

TIP će imenovati službenika za vezu s opštinama i drugim uključenim agencijama, koji će biti zadužen za komunikaciju sa svim uključenim stranama i objavljivanje informacija istim.

APP-i će biti utvrđeni prije početka bilo kakvih aktivnosti otkupa zemljišta.

Konkretni zadaci koji se odnose na pripremu i implementaciju APP-a će se dijeliti između TIP-ova, opštinskih uprava i drugih uključenih agencija, prema tabeli 2 ispod:

Tabela 2: Organizacione odgovornosti i aranžmani

Zadatak	Odgovorna osoba
Priprema APP-a	
Osiguranje pripreme APP-a uključujući popis i socioekonomska istraživanja	TIP
Razvijanje svijesti opština o zahtjevima OPP-a i APP-a	TIP
Odobrenje APP-a	SB
Objavljivanje informacija i konsultacije	
Objavljivanje informacija i dokumenata svim projektom pogođenim osobama i zajednicama i organizacija javnih skupova	TIP u saradnji sa uključenim opštinama
Vođenje evidencije o konsultacionim aktivnostima	TIP
Proces otkupa zemljišta	
Direktna komunikacija sa i posjete vlasnicima i stanarima	TIP i uključene opštine kao vlasti za eksproprijaciju
Pregovori i aktivnosti eksproprijacije, prije početka gradnje	TIP i uključene opštine
Pružanje pomoći ranjivim osobama/domaćinstvima	TIP u saradnji s opštinskim odjelima nadležnim za socijalnu brigu, raseljene osobe i izbjeglice
Plaćanje/davanje kompenzacionih paketa	TIP
Praćenje i izvještavanje	
Praćenje i izvještavanje SB u odnosu na otkup zemljišta	TIP
Praćenje i izvještavanje u vezi privremenog zauzimanja zemljišta se provodi nakon početka gradnje	Izvođač radova
Priprema revizije nakon završetka na kraju procesa otkupa zemljišta	Nezavisna treća strana koju ugovara TIP

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Primanje i rad sa žalbama	
Obrada i rad sa žalbama	TIP/slужbenik lokalne opštine
Primanje žalbi i potvrda primitka žalbe	TIP/slужbenik lokalne opštine
Čuvanje integrisanog registra žalbi	TIP

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

7.2. Troškovi

Troškovi otkupa zemljišta/procesa preseljenja će biti odgovornost Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore. Troškovi pružanja socijalne pomoći će biti odgovornost spomenutog Ministarstva i uključenih opština. Detaljne procjene troškova će se dati u APP-u.

7.3 Praćenje i izvještavanje

Praćenje otkupa zemljišta i procesa preseljenja provodi korisnik eksproprijacije da:

- utvrdi jesu li aktivnosti u toku prema rasporedu i jesu li rokovi zadovoljeni;
- osigura da standard življenja PPO-a bude obnovljen ili poboljšan;
- procijeni da li su mjere kompenzacije/sanacije dovoljne;
- identifikuje sve potencijalne probleme; i
- identifikuje metode za ublažavanje bilo kakvih identifikovanih problema.

TIP će održavati bazu podataka otkupa zemljišta o porodicama/preduzećima čije su imovine zahvaćene (uključujući i one koji nisu vlasnici). Podaci/informacije će se redovno ažurirati kako bi se pratio napredak porodica i preduzeća.

Indikatori koji se koriste za praćenje uključuju, posebno sljedeće:

- ukupna potrošnja na eksproprijaciju i kompenzacije,
- broj projektom pogođenih osoba po kategorijama i broj projektom pogođenih domaćinstava po kategorijama,
- broj objekata (stambenih i nestambenih) identifikovanih za rušenje,
- broj javnih skupova i konsultacija s pogođenim osobama,
- broj i postotak pojedinih kompenzacionih ugovora potpisan prije početka izvođenja radova,
- broj osoba koje traže posebnu pomoć i vrste pomoći koje se pravovremeno pružaju ranjivim pojedincima/domaćinstvima,
- broj ljudi koji su primili novčanu kompenzaciju u periodu monitoringa s distribucijom po vrsti kompenzacije i klasama iznosa,
- broj i iznosi uplata koje ponovno uspostavljaju gubitak prihoda,
- broj i vrste žalbi, uključujući sve sudske sporove, u vezi s otkupom zemljišta (podnesen i riješen i koliko dugo je trebalo za njihovo rješenje).

TIP će pripremiti i dostaviti godišnje izvještaje o napretku projekta Svjetskoj banci, uključujući napredak postignut u implementaciji APP-a.

Osim toga, TIP će olakšati razvoj revizije po završetku na kraju procesa otkupa zemljišta koju vrši nezavisni ekspert.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Dodatak 1: Poređenje crnogorskog Zakona o eksproprijaciji sa zahtjevima OP-a 4.12

Problem	Zahtjevi zakona Crne Gore o eksproprijaciji	Zahtjevi OP-a 4.12 Svjetske banke	Korektivna radnja
Izbjegavanje ili minimizacija preseljenja/otkupa zemljišta	Nema posebnih odredbi u Zakonu o eksproprijaciji, međutim u praksi se preseljenje i eksproprijacija izbjegavaju ili minimizuju tokom pravljenja projekta u kontekstu minimizacije troškova.	Prisilno preseljenje treba izbjegavati ili smanjiti ako je moguće, istražujući sve alternative projekta.	Zahtjev SB je preduslov - dužnik mora uzeti u obzir sve održive alternative projekta prije podnošenja zahtjeva u skladu sa zakonskim procedurama lokalnog zakonodavstva.
Popis stanovništva i socioekonomsko istraživanje i akcioni plan preseljenja (APP)	<p>Zakon ne traži razvoj posebnih planova preseljenja, niti implementaciju popisa/socioekonomskog istraživanja. Prema zakonu o eksproprijaciji zahtjev za utvrđivanje javnog interesa i kasniji prijedlog za eksproprijaciju moraju uključiti detaljnu listu imovine koja će biti predmet eksproprijacije, lokacije i informacije o pojedincima koji imaju formalna zakonska prava na te imovine. Prijedlog za eksproprijaciju također moraju pratiti izvaci iz katastra ili drugi javni dokumenti (zemljišne knjige) koji navode sva prava na zahvaćene imovine.</p> <p>Vlasništvo ili druga formalna zakonska prava na zemljište i objekte se evidentiraju u katastru nekretnina. Sva pitanja oko imovinskih prava se moraju riješiti prije isplate za eksproprijaciju, a u slučaju sporova se pogođene strane okreću sudu da odluči ko će primiti kompenzaciju.</p>	Popis stanovništva i socioekonomsko istraživanje se trebaju izvršiti za potrebe razvoja APP-a u ranim fazama pripreme projekta i uključiti potencijalno raseljene osobe. Studija treba sadržavati informacije o (i) sadašnjim stanarima u zahvaćenom području, (ii) karakteristike raseljenih domaćinstava i njihov životni standard i izvore egzistencije, (iii) veličine očekivanih gubitaka i obim preseljenja, i (iv) informacije o ranjivim grupama ili osobama.	Popis stanovništva i socioekonomsko istraživanje za svaki APP trebaju biti pripremljeni u skladu sa zahtjevom Svjetske banke uz studiju eksproprijacije u skladu s lokalnim propisima.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

<p>Učestvovanje javnosti/konsultacije sa pogođenim osobama</p>	<p>Oni koji imaju formalna zakonska prava se informišu kroz proces eksproprijacije: zahtjev za određivanje javnog interesa mora uključivati listu zahvaćenih imovina i očekuje se da će vlasnici biti informisani o zahtjevu u ovoj fazi; procjene imovina moraju biti završene prije podnošenja zahtjeva za eksproprijaciju; prije nego što donese odluku o eksproprijaciji opštinska služba koja je zadužena za eksproprijaciju mora pozvati sve pogođene osobe koje imaju formalna zakonska prava na sastanak da im prezentuje bilo kakve činjenice koje mogu biti relevantne za eksproprijaciju.</p>	<p>Raseljene osobe trebaju biti smisleno konsultovane i treba ih poticati da učestvuju u planiranju i implementaciji preseljenja.</p>	<p>Crnogorski zakonski zahtjevi moraju biti ispunjeni, ali dužnik treba dodatno pristupiti vlasniku imovine i konsultovati vlasnika imovine u svim fazama eksproprijacije.</p>
<p>Kvalifikovanost na kompenzaciju (Kategorizacija)</p>	<p>Jedina kategorija kojoj Zakon o eksproprijaciji garantuje kompenzaciju je kategorija legitimnog vlasnika imovine, koji ima pravo na kompenzaciju za eksproprijaciju njegovog stambenog objekta, komercijalnih objekata i/ili zemljišta.</p> <p>Oni koji imaju neformalan prava na imovine (neregistrovana) nijesu uključeni i Zakon ih ne spominje.</p>	<p>Prema OP-u 4.12 Svjetske banke, postoje 3 kategorije osoba u pogledu kvalifikovanosti za kompenzaciju:</p> <p>a) Oni koji imaju formalna prava na zemlju i imaju pravo na kompenzaciju za zemlju koju koriste i drugu pomoć;</p> <p>b) Oni koji nemaju formalna prava na zemlju u vrijeme kada popis počne, ali polažu pravo na zemljište i imovinu, pod uslovom da su takva potraživanja priznata prema zakonima Crne Gore ili će postati priznata kroz proces identifikovan u APP-u i imaju pravo na kompenzaciju za zemljište i drugu pomoć; i</p> <p>c) Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili pravo na zemlju koju nastanjuju, ali imaju pravo na pomoć za preseljenje.</p>	<p>Osim zahtjeva crnogorskog zakonodavstva, moraju biti ispunjeni zahtjevi SB koji se odnose na druge kategorije pogođenih osoba.</p>

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Kompenzacija	Kompenzacija je definisana kao <u>fer kompenzacija</u> u gotovini ili naturi (zamjenska imovina). Kada se daje novčana kompenzacija ona se određuje po tržišnoj vrijednosti slične imovine u istom području, povećane za bilo kakve gubitke u prihodima tokom perioda preseljenja, a zavisno od vrste imovine koja je korištena i troškova preseljenja (član 35). Kada se kompenzacija daje u naturi, raniji vlasnik dobija zamjensku imovinu plus plaćanje svih pratećih troškova (gubici prihoda tokom perioda preseljenja, zavisno od vrste imovine koja je korištena i troškova preseljenja).	Raseljenim osobama treba osigurati brzu i efektivnu kompenzaciju u punom trošku zamjene za gubitke imovine koji se mogu direktno pripisati projektu. Nadalje, politika nudi novčanu kompenzaciju kao alternativu, ili stambene alternative.	Nema razlike
Pomoć raseljenim stranama	Zakon ne sadrži bilo kakve posebne odredbe za pomoć preseljenim stranama u skladu sa OP-om 4.12. Zakon o eksproprijaciji daje samo kompenzaciju za gubitak imovine i ne propisuje i druge vrste pomoći raseljenim licima ili zajednicama. Međutim, Zakon navodi da se moraju uzeti u obzir finansijske i lične/porodične okolnosti ranijeg vlasnika, ako su takve okolnosti „od značaja za egzistenciju vlasnika“. (veliki broj članova domaćinstva, broj članova domaćinstva koji donose prihod, zdravstveno stanje članova domaćinstva, mjesečni prihod domaćinstva, itd.).	Raseljene osobe treba pomoći u poboljšanju njihovog ranijeg životnog standarda, sposobnosti zarade i nivoa proizvodnje, ili barem u obnavljanju istih.	Pomoć preseljenima se mora pružiti u skladu sa zahtjevima OP-a 4.12.
Žalbe	Nema posebnog zahtjeva za uspostavljanje nezavisnog mehanizma žalbi, prema Zakonu o eksproprijaciji. Zakon predviđa prava pogođenih građana (onih sa formalnim zakonskim pravima) da se žale u mnogim fazama postupka eksproprijacije, počevši sa administrativnim i sudskim žalbama (npr. protiv odluke o javnom interesu, odluke o eksproprijaciji i što se tiče kompenzacije).	Odgovarajući i dostupni žalbeni mehanizmi su utvrđeni za raseljene osobe i zajednice primaocce.	Vlasnici imovine i/ili osobe koje podliježu prisilnom preseljenju moraju imati pravo žalbe tokom i nakon postupka preseljenja, u skladu s Zakonom o eksproprijaciji. Osim toga će se uspostaviti žalbeni mehanizam specifičan za projekt na način utvrđen u ovom OPP-u.
Praćenje	Nema posebnih propisanih procedura praćenja.	Zajmoprimac je odgovoran za odgovarajuće praćenje i procjenu aktivnosti navedenih u instrumentima za preseljenje.	TIP će biti odgovoran za praćenje u skladu sa zahtjevima iz ovoga OPP-a.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

Dodatak 2: Struktura APP-a prema OP-u 4.12

Obim i nivo detalja u APP-u variraju s veličinom i kompleksnošću preseljenja.

Plan se mora temeljiti na ažurnim i pouzdanim informacijama o: (a) predloženom preseljenju i njegovim efektima na raseljene osobe i druge grupe na koje negativno utiče, i (b) pravnim pitanjima koja su uključena u preseljenje.

APP-a obuhvaća relevantne elemente navedene u nastavku. Kada bilo koji element nije relevantan u projektnim okolnostima, to bi trebalo biti navedeno u APP-u.

1. *Opis projekta.* Opšti opis projekta i identifikacija područja projekta.
2. *Potencijalni uticaji.* Identifikacija: (a) komponente projekta ili aktivnosti koje su dale povoda za preseljenje; (b) zone uticaja takve komponente ili aktivnosti; (c) razmatrane alternative kako bi se izbjeglo ili da se minimizuje preseljenje; i (d) mehanizama utvrđenih kako bi se, u najvećoj mogućoj mjeri, smanjilo preseljenje tokom implementacije projekta.
3. *Ciljevi.* Glavni ciljevi programa preseljenja.
4. *Socioekonomske studije.* Nalazi socioekonomskih studija koje će se provoditi u ranim fazama pripreme projekta i uz učestvovanje potencijalno raseljenih osoba, uključujući
 - (a) rezultate popisa stanovništva koji pokrivaju
 - (i) sadašnje stanare zahvaćenog područja kako bi se uspostavio temelj za izradu programa preseljenja i isključio kasniji priliv ljudi kvalifikovanih za kompenzaciju i pomoć za preseljenje;
 - (ii) standardne karakteristike raseljenih domaćinstava, uključujući opis sistema proizvodnje, rada i organizacije domaćinstva; informacije nultog stanja o izvorima egzistencije (uključujući, ako je bitno, nivo proizvodnje i prihode dobivene u formalnim i neformalnim ekonomskim aktivnostima) i životnog standarda (uključujući i zdravstveni status) raseljene populacije;
 - (iii) veličina očekivanog potpunog ili parcijalnog gubitka imovine i obima preseljenja, fizičkog ili ekonomskog;
 - (iv) informacije o ranjivim grupama ili osobama, za koje se moraju napraviti posebni aranžmani; i
 - (v) odredbe da se ažuriraju informacije o izvorima egzistencije i životnom standardu raseljenih ljudi u redovnim intervalima, tako da najnoviji podaci budu dostupni u vrijeme njihovog raseljavanja.
 - (b) druge studije opisuju sljedeće
 - (i) korištenje zemljišta i sisteme transfera, uključujući inventar zajedničkog vlasništva prirodnih resursa iz kojih ljudi izvlače svoju egzistenciju i hranu, sisteme korištenja koji se ne zasnivaju na vlasništvu (uključujući ribolov, ispašu ili korištenje šumskih područja) kojima upravljaju lokalno priznati mehanizmi raspodjele zemlje i sva pitanja u vezi s različitim sistemima korištenja u projektnom području;
 - (ii) obrasci društvene interakcije u pogođenim zajednicama, uključujući i društvene mreže i sistem socijalne podrške, i kako će na njih uticati projekt;
 - (iii) javna infrastruktura i socijalne usluge koje će biti pogođene; i
 - (iv) društvena i kulturna obilježja raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (na primjer, društvene organizacije, ritualne grupe, nevladine organizacije (NVO)) koje mogu biti relevantne za strategiju konsultacija i izradu i implementaciju aktivnosti preseljenja,
5. *Pravni okvir.* Nalazi analize pravnog okvira, koji pokrivaju:
 - (a) obim snage eminentne domene i prirode kompenzacije povezane s njom, u smislu metodologije procjene i vremena plaćanja;

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

- (b) važeće zakonske i administrativne procedure, uključujući i opis pravnih lijekova dostupnih raseljenim osobama u sudskom postupku i normalan vremenski okvir za takve postupke, kao i sve raspoložive alternativne mehanizme rješavanja sporova koji mogu biti relevantni za preseljenje u okviru projekta;
- (c) mjerodavno pravo (uključujući i običajno i tradicionalno pravo) kojim se uređuje korištenje zemljišta, procijenjena vrijednost imovine i gubitaka, kompenzacije i prava na korištenje prirodnih resursa; običajno lično pravo u vezi s preseljenjem; i zakoni za zaštitu okoliša i zakonodavstva za socijalnu njegu;
- (d) zakoni i propisi koji se odnose na agencije odgovorne za implementaciju aktivnosti preseljenja;
- (e) razlike, ako ih ima, između lokalnih zakona koji pokrivaju eminentnu domenu i preseljenje i politike preseljenja Banke, te mehanizmi da se premoste takve razlike; i
- (f) svi pravni koraci potrebni kako bi se osigurala efektivna implementacija aktivnosti preseljenja u okviru projekta, uključujući, prema potrebi, postupak za priznavanje polaganja prava na zakonska prava na zemljište, uključujući potraživanja koja proizlaze iz običajnog prava i tradicionalne upotrebe.

6. *Institucionalni okvir.* Nalazi analize institucionalnog okvira koja pokriva:

- (a) identifikaciju agencija nadležnih za aktivnosti preseljenja i NVO-e koji mogu imati ulogu u implementaciji projekta;
- (b) procjena institucionalne sposobnosti tih agencija i NVO-a; i
- (c) sve mjere koje su predložene za poboljšanje institucionalnih kapaciteta agencija i NVO-a koji su odgovorni za implementaciju preseljenja.

7. *Kvalifikovanost.* Definicija raseljenih osoba i kriteriji za utvrđivanje njihove kvalifikovanosti za kompenzacije i druge pomoći kod preseljenja, uključujući relevantne granične datume.

8. *Procjena kompenzacije i kompenzacija za gubitke.* Metodologija koja se koristi u procjeni gubitaka da se odredi trošak zamjene i opis predloženih vrsta i nivoa kompenzacija prema lokalnim zakonima i takvih dodatnih mjera koje su potrebne za postizanje troška zamjene za izgubljenu imovinu.

9. *Mjere preseljavanja.* Opis paketa kompenzacija i drugih mjera preseljenja koje će pomoći svaku kategoriju kvalifikovanih raseljenih osoba da se postignu ciljevi politike. Osim što trebaju biti tehnički i ekonomski izvedivi, paketi za preseljenje trebaju biti u skladu s kulturnim sklonostima raseljenih osoba, i trebaju biti pripremljeni u saradnji s njima.

10. *Izbor lokacije, priprema lokacije i preseljenje.* Alternativne lokacije za preseljenje koje se razmatra i objašnjenje onih odabranih, pokrivajući sljedeće:

- (a) institucionalna i tehnička rješenja za identifikaciju i pripremu lokacije preseljenja, bilo ruralnu ili urbanu, za koju su kombinacija produktivnog potencijala, prednosti lokacije i drugi faktori barem uporedivi s prednostima starih lokacija, uz procjenu vremena koje je potrebno za otkup i prenos zemljišta i pomoćnih sredstava;
- (b) sve mjere potrebne da se spriječi špekulacija sa zemljištem ili priliv nekvalifikovanih osoba na odabrane lokacije;
- (c) postupci za fizičko preseljenje u okviru projekta, uključujući vremenske rasporede za pripremu lokacije i njen prenos; i
- (d) pravna rješenja za regulisanje korištenja i prenos vlasništva na preseljene osobe.

11. *Stanovanje, infrastruktura i socijalne usluge.* Planovi da se pruži (ili finansira pružanje preseljenim osobama) stanovanje, infrastruktura (na primjer, vodovod, prilazne ceste), i socijalne usluge (npr, škole, zdravstvene usluge) i planovi da se osiguraju uporedive usluge populacijama primaocima, tj. bilo kakav potrebni razvoj lokacije, inženjerski i arhitektonski projekti za ove objekte.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine Okvir politike preseljenja

12. *Zaštita i upravljanje okolišem.* Opis granica područja za preseljenje i procjena uticaja na okoliš predloženog preseljavanja i mjere za ublažavanje i upravljanje tim uticajima (koordinirane se po potrebi uz procjene uticaja na okoliš glavne investicije koju zahtijeva preseljenje).

13. *Učestvovanje Zajednice.* Uključenost preseljenih osoba i zajednica primaoca:

(a) opis strategije za konsultacije s učestvovanjem preseljenih osoba i primaoca u osmišljavanju i implementaciji aktivnosti preseljenja;

(b) sažetak izraženih stavova i kako su ti stavovi uzeti u obzir u pripremi APP-a;

(c) pregled alternativa preseljenja koje su prezentovane i izbor raseljenih osoba u vezi opcija koje su im dostupne, uključujući i izbor u vezi s oblicima kompenzacije i pomoći i izbor da li se preseljenje vrši kao preseljenje pojedinaca, porodica ili dijelova već postojeće zajednice ili grupe srodnika, kako bi se održao postojeći oblik organizacije grupe, te zadržao pristup kulturnim dobrima (npr. bogomolje, centri za hodočašće, groblja); i

(d) institucionalizovana rješenja kojim raseljeni ljudi mogu prenijeti svoje zabrinutosti vlastima tokom planiranja i implementacije projekta, te mjere da osjetljive grupe, kao što su autohtoni narodi, etničke manjine, bezemljaši, i žene, budu adekvatno zastupljene.

14. *Integracija s populacijom primaoca.* Mjere za ublažavanje uticaja preseljenja na bilo kakve zajednice primaoca, uključujući

(a) konsultacije s zajednicama primaocima i lokalnim vlastima;

(b) mjere za brze tendere i isplate primaocima za zemljište ili drugu imovinu koja se pruža preseljenim osobama;

(c) mjere za rješavanje bilo kakvih sukoba koji mogu nastati između preseljenih zajednica i zajednica primaoca; i

(d) mjere potrebne za poboljšanje usluga (npr. obrazovanje, vodosnabdjevanje, zdravstvene i proizvodne usluge) u zajednicama primaocima kako bi iste bile barem uporedive s uslugama dostupnim preseljenim osobama.

15. *Žalbeni postupci.* Pristupačni i dostupni postupci preko treće strane za rješavanja sporova koji proizlaze iz preseljenja. Takvi žalbeni mehanizmi trebaju uzeti u obzir dostupnost sudskog postupka i tradicionalne mehanizme zajednice za rješavanje sporova.

16. *Organizacione odgovornosti.* Organizacioni okvir za implementaciju preseljenja, uključujući i identifikaciju agencija odgovornih za mjere preseljenja i pružanje usluga, aranžmane kojima se osigurava odgovarajuća koordinacija između agencija i nadležnosti uključenih u implementaciju, kao i sve mjere (uključujući tehničku pomoć) potrebne za jačanje kapaciteta implementacionih agencija da kreiraju i provedu aktivnosti preseljenja, odredbe za prenos odgovornosti za upravljanje sadržajima i uslugama koje se nudi u sklopu projekta na lokalne vlasti ili same preseljene osobe, a i za prenos drugih takvih odgovornosti sa agencija za implementaciju preseljenja, kada je to potrebno.

17. *Raspored implementacije.* Raspored implementacije treba da pokriva sve aktivnosti preseljenja od pripreme do implementacije, uključujući i rokove za ostvarivanje očekivanih koristi za preseljene osobe i primaoca i ukidanje različitih oblika pomoći. Raspored treba navesti kako su aktivnosti preseljenja povezane s implementacijom cijelog projekta.

18. *Troškovi i budžet.* Tabele treba napraviti sa stavkama procjene troškova za sve aktivnosti preseljenja, uključujući kompenzacije za inflaciju, rast populacije, i druge nepredviđene troškove; vremenske rasporede za troškove, izvore sredstava i aranžmane za pravovremenost dotoka sredstava i sredstava za preseljenje, ako ih ima, u područjima izvan nadležnosti implementacione agencije.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

19. *Praćenje i procjena.* Implementaciona agencija treba uspostaviti aranžmane za praćenje aktivnosti preseljenja, uz dopunu nezavisnih posmatrača kako to Banka bude smatrala za odgovarajuće, kako bi se osigurale potpune i objektivne informacije, indikatori praćenja rezultata za mjerenje ulaza, izlaza i ishoda aktivnosti preseljenja, uključenost raseljenih osoba u procesu praćenja, procjena uticaja preseljenja u razumnom periodu nakon završetka svih preseljenja i povezanih razvojnih aktivnosti, uz korištenje rezultata preseljenja za praćenje kasnije implementacije.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Skraćeni otkup zemljišta i Akcioni plan preseljenja¹¹ [21]

Đe je to moguće, skraćeni plan obuhvaća sljedeće minimalne elemente:

- (a) popis raseljenih osoba i procjena imovine;
- (b) opis kompenzacije i druge pomoći za preseljenje koje treba pružiti;
- (c) konsultacije s raseljenim ljudima o prihvatljivim alternativama;
- (d) institucionalna odgovornost za implementaciju i procedure za žalbe ispravak;
- (e) aranžmani za praćenje i implementaciju; i
- (f) vremenski raspored i budžet.

¹¹ Prema OP-u 4.12, za pod-projekt đe je uticaj na cijelu populaciju manji ili je preseljeno manje od 200 ljudi, moguće je dogovoriti skraćeni APP.

Upravljanje vodama na zapadnom Balkanu u slivu rijeke Drine
Okvir politike preseljenja

Dodatak 3: Uzorak formulara za žalbe

Referentni broj:	
Puno ime <i>(opcionalno)</i>	
Kontakt informacije <i>(opcionalno)</i> Molimo da naznačite kako želite biti kontaktirani (mail, telefon, e-mail).	☐ Poštom: Navedite poštansku adresu: _____ _____ _____ ☐ Telefonom: _____ ☐ E-mailom: _____
Preferirani jezik komunikacije	☐ Ostali (Srpski/Bosanski/Albanski/Hrvatski) ☐ Engleski (ako je moguće)
Opis incidenta za žalbu	Šta se dogodilo? Će se to dogodilo? Kome se to dogodilo? Šta je rezultat problema?
Datum incidenta/žalbe	☐ Jednokratni incident/žalba (datum _____) ☐ Dogodilo se više od jednom (koliko puta? _____). ☐ U toku (trenutno se doživljava problem)
Što biste željeli da se dogodi?	

Potpis: _____

Datum: _____

Molimo da ovaj obrazac pošaljete na:

Na ruke: Šef TIP-a, Projekt upravljanja vodama u slivu rijeke Drine na zapadnom Balkanu

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja Crne Gore

Adresa: Bulevar Revolucije br.24, 81000 Podgorica

Tel: + 382 20 224 593

Fax: +382 20 224 594

E-mail: upravazavode@uzv.gov.me